

УДК 373.2.047:331.54 (043.3)

ТРУДОВЕ ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ: ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ РОДИНИ

Пісоцька Л.М.

У статті аналізуються ціннісні орієнтири сучасних родин у процесі трудового виховання дошкільників, які було виявлено в емпіричному дослідженні.

Ключові слова: трудове виховання, дошкільник, ознайомлення з працею дорослих.

В статье анализируются ценностные ориентиры современных семей в процессе трудового воспитания, которые были выявлены в эмпирическом исследовании.

Ключевые слова: трудовое воспитание, дошкольник, ознакомление с трудом взрослых.

Upon the empirical research outcomes, value orientations of modern families in the process of labor education of preschool children are analyzed in this article.

Key words: labor education, preschool child, familiarization with adults' work.

Постановка проблеми. Формування особистості та її становлення як суб'єкта власної діяльності великою мірою залежить від власної трудової активності дитини, яка розпочинається в дитинстві, від педагогічного керівництва в умовах сім'ї і дошкільного навчального закладу. Дорослі, педагоги і батьки, залучають дитину у процесі трудового виховання до суспільних цінностей, серед яких вагомим місцем займає праця людини-трудівника. Перший трудовий досвід, а також і ціннісні орієнтири, дитина отримує в родині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пріоритетним є питання праці дошкільників і в науковій сфері. Проблема трудового виховання знайшла своє відображення у працях З.Н.Борисової, А.А.Люблінської, Н.Г.Лоран, Т.І.Маркової, А.І.Матусік, В.Г.Нечаєвої, Л.А.Пенькової, В.І.Логінової, Г.В.Беленької та ін.

Трудове виховання має розпочинатися з дошкільного дитинства, оскільки в цьому віковому періоді закладаються базові якості особистості, "засвоюються моральні правила і норми, розвивається довільна поведінка" [1, с. 5], наголошується в базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку "Я у світі". Відповідно до цього документу дорослий має допомогти дитині осмислити власні цінності через призму суспільних.

Роль орієнтирів у дошкільній освіті визначено в Законі України "Про дошкільну освіту", де вказано, що "Базовий компонент дошкільної освіти – державний стандарт, що містить норми і положення, які визначають державні вимоги до рівня розвиненості та вихованості дитини дошкільного віку, а також умови, за яких вони можуть бути досягнуті" [5, с. 38].

У дошкільному навчальному закладі трудове виховання реалізується за такими напрямками: ознайомлення дітей з працею дорослих, формування інтересу й поваги до неї; організація безпосередньої трудової діяльності дітей. З.Н.Борисова зазначає, що "... напрямки взаємопов'язані: спостереження за працею дорослих викликає у дітей бажання наслідувати дорослих, допомагати їм, включатися в їх працю; з другого боку – самостійна трудова діяльність сприяє вихованню у дітей позитивного ставлення і поваги до праці дорослих, прищеплює перші трудові навички і вміння" [4, с. 12].

В той же час науковці привертають увагу до того, що батьки не достатньою мірою усвідомлюють важливість трудового виховання, виховний потенціал праці. Зокрема Л.Калуська вказує, що основою виховання працьовитості, поваги до людини-трудівника і дбайливого ставлення до предметів її виховання мають стати сформовані "чесність, сумлінність, охайність, доброзичливість, відповідальне ставлення до виконання трудових завдань та доручень; уміння доводити справу до кінця; діставати втіху від доброї роботи; бажання допомагати іншому; зацікавлення професіями дорослих; шанобливе ставлення до всього, що виготовлене людськими руками" [6, с. 8].

Г.В.Беленька зауважує, що основне завдання трудового виховання дошкільників на сьогоднішній день полягає у формуванні у дітей "стійкого переконання, що праця є прекрасною життєвою необхідністю людини, а її результат – цінністю" [3, с. 7]. Але чи існують у сучасних родинах такі переконання власне у батьків – невідомо. Отже, **метою статті** є уточнення ціннісних орієнтирів трудового виховання у сучасних сім'ях.

Методика та організація дослідження. У дослідженні, яке проводилося на мешканцях м. Ніжина і Ніжинського району, м. Прилук і Прилуцького району, взяли участь 185 дорослих членів родин (серед яких 117 жінок і 68 чоловіків віком від 27–45 років), де зростають старші дошкільники. У якості діагностичного інструментарію нами використовувалася анкета, як метод педагогічного дослідження.

Результати дослідження та їх обговорення. На перше запитання “Перелічіть найбільш важливі якості сучасної людини” отримано такі результати: якості особистості були узагальнені в дев’ять груп. До першої групи було віднесено наступні “вміння виживати”, “вміння пристосовуватися до життя”, “діловитість”, “уміння орієнтуватися в складних життєвих ситуаціях”, “компетентність”, “соціальна компетентність”, “практична компетентність”. Всі ці якості можна узагальнити таким поняттям як компетентність особистості. До другої групи якостей такі, як “вміння вчитися”, “прагнення до самовдосконалення”, “уважність”, “творчість”, “креативність”, “ерудованість”, “гнучкість розуму”, “кмітливість”, “допитливість”, “розум”, “мудрість”, “освіченість”. Всі ці поняття характеризують інтелектуальну сферу особистості, інтелект у цілому. Варто також наголосити, що це своєрідний інструментарій індивіда, який відіграє важливу роль у формуванні компетентності. Третю, виділену групу, складають такі якості, як “порядність”, “добропорядність”, “охайність у житті”, “акуратність у поведінці”, “культура поведінки”. На нашу думку, це характеристика або ж критерій загальної культури дитини. Тому ця група якостей як цінність наголосує на вихованості особистості. В той же час, представлені поняття є збірними, що певною мірою ускладнює розуміння їх змісту. Найбільшу групу якостей сучасної людини складають такі поняття, як “ініціативність”, “активність”, “енергійність”, “наполегливість”, “дисциплінованість”, “витримка”, “стриманість”, “сміливість”, “рішучість”, “воля”, “ризиковість”, “цілеспрямованість”, “упевненість”, “самостійність”, “принциповість”, “відповідальність”, “вміння не загубитися”. Перелічені терміни характеризують особистість щодо її здатності керувати власними психічними станами та поведінкою, а також брати на себе відповідальність за інших і їх дії та вчинки. Ці якості є вольовими. Четверту групу складають якості особистості, які характеризують ставлення до інших людей, прагнення до взаємоповаги, що є проявом у цілому людяності, гуманізму – найбільшого надбання суспільства, цивілізації. Зокрема “чесність”, “любов до ближнього”, “товариськість”, “гуманізм”, “доброзичливість”, “людяність”, “милосердя”, “вдячність”, “миролюбство”, а також “чесність” і “правдивість”. У загальному рейтингу цю групу якостей характеризує число 185, що вказує на те, що батьки, всі без виключення, цінують людяність. Можливо, дорослі бачать багато прикладів грубого поводження із людьми в суспільстві, нехтування правилами пересічних громадян і тому для них людяність, гуманізм – найвища цінність в особистості. Інша група якостей, які цінуються в сучасній людині, характеризується такими поняттями, як “тактовність”, “уміння спілкуватися”, “кому-

нікабельність”. Усі терміни підкреслюють уміння знаходити спільну мову з іншими. Це взаємодія, обмін інформацією, побудова стратегії спілкування, толерантність між членами суспільства. Тому дорослі вважають комунікабельність також цінністю для особистості в сучасному світі. Крім того, у відповідях зустрічається і “працьовитість” і “працелюбність”. На нашу думку, ця якість особистості є однією з інтегральних для людини, що підкреслює її сутність, вихованість і компетентність у будь-якій практичній діяльності. Однак ця чеснота займає одне з останніх місць у загальному рейтингу

Отже, моральними цінностями людьми вважаються компетентність, інтелект або інтелектуальні якості, вольові якості, людяність (гуманізм), комунікабельність і толерантність, а також працьовитість. Приємним є той факт, що серед представлених чеснот особистості є працьовитість, яка є результатом трудового виховання. Можемо зробити висновок, що дорослі недооцінюють у родині значущість трудового виховання для дитини, оскільки мало звертають уваги на формування працьовитості.

Проаналізуємо відповіді батьків на запитання “Перелічіть моральні якості, які, перш за все, прагнете сформувати у своїй дитини” за аналогією із першим питанням. Зокрема великої уваги надають батьки вихованню людяності. Так, термін “гуманність” (людяність) було суттєво збагачено і розширено такими характеристиками, як “доброта”, “чуйність”, “справедливість”, “повага до старших”, “доброзичливість”, “милосердя”, “ввічливість”, “дружелюбність”, “тактовність у поведінці”. Саме ці якості прагнуть, перш за все сформувати батьків у родині. Водночас зазначимо, що саме людяність має найвищий рейтинг у сім’ях старших дошкільників, а тому батьки добре розуміються на тому, що гуманність є найвищою суспільною цінністю, тим надбанням дитини, яке розпочинає формуватися в дошкільному дитинстві і, яке супроводжуватиме дитину впродовж усього життя. Також батьки прагнуть виховувати в родині і ті моральні чесноти, які складають основу загальної культури дитини, зокрема “добропорядність”, “вихованість”, “скромність”, “уміння слухатися”, “старанність”, “акуратність”, “охайність”. Зазначимо, що ключовими поняттями є терміни “доброзичливість” і “вихованість”, а всі інші чесноти розкривають їх зміст. Безперечним є той факт, що в сучасній людині серед її моральних чеснот, батьки цінують і *вольові якості* особистості. Зокрема у сім’ї прагнуть виховати “наполегливість”, “витримку”, “цілеспрямованість”, “мужність”, “стриманість”. Зазначимо, що під час аналізу першого запитання анкети ці якості займали одне з перших місць, але на їх формування у родині звертається менше уваги. Можна припустити щонайменше дві причини такого ставлення: брак досвіду родини щодо формування вольових якостей, або ж більшість батьків свідомо вважають, що це справа дошкільних навчальних закладів. Також можливою причиною цього може бути низька інформованість батьків про них, або є недостатня співпраця ДНЗ із родиною. Також у родині батьки безпосередньо намагаються формувати у власних дітей “принциповість”,

“самостійність”, “упевненість”, “почуття власної гідності”, “самоповагу”, “ініціативність”. Саме ці якості становлять у своїй сукупності риси особистості, що характеризує *здатність до відповідальності*. Зазначимо також той факт, що саме ця чеснота та її складові цінуються суспільством, адже це основа стосунків із колективом, і не менш з колективом ровесників. Тому дуже добре, що на відповідальність, на її виховання звертається увага в родині і риси, які є її компонентами, є цінностями в сім’ї. Також можемо вказати, що ці якості були представлені серед найбільш цінних меншою мірою, ніж серед тих, що формуються в родині. Варто також наголосити на тому факті, що в родинному вихованні існує ще одна цінність – *чесність і щирість*. Тому тут можемо спостерігати два аспекти батьківського ставлення: втрата в силу різних причин відкрито спілкуватися з дитиною; наявність у суспільно-політичному та економічному просторах великої кількості недостовірної, неправдивої інформації, що супроводжується прагненнями вберегти від неї дитину. У відповідях батьків на друге запитання анкети також зустрічається і працелюбність. Отже, для сучасної родини *працьовитість* також є цінністю, яку вона прагне виховати дитини дошкільного віку.

Об’єднавши відповіді респондентів на перше і друге запитання, отримуємо такі ціннісні орієнтири сучасної родини: вихованість – 20%, вольові риси – 9%, людяність – 33%, працьовитість – 6%, відповідальність – 9% і чесність – 23%. Наголосимо, що працьовитість має найнижчий показник, а це є свідченням того, що неповною мірою використовується потенціал засобів трудового виховання. На нашу думку, внесок працьовитості до складу особистості дитини має бути значно вищим. Однією із можливих причин такого стану речей можуть стати особливості взаємодії родини і ДНЗ.

Безперечно, важливим є той факт, що значний відсоток про суспільне виховання, базові якості особистості дитини, засоби виховання, його змістові лінії батьки отримують від вихователів. І в цьому сенсі важлива співпраця батьків із дошкільним навчальним закладом. Допомога вихователів є необхідним елементом виховного процесу. У проведених анкетах було проаналізовано відповіді респондентів, які узагальнили в чотири групи: батьки, які відчувають достатню допомогу з боку вихователів – 1 група; батьки, які відчувають допомогу вихователів, але їм важко визначити чи достатньо її – 2 група; батьки, які допомогу педагогів отримують, але їм її не вистачає – 3 група; батьки, які не відчувають з боку вихователів допомогу, складають 4 групу. Поглянемо на кількісний і якісний еквіваленти досліджуваних груп. “Так, відчуваємо в достатній мірі”, “повністю задоволені”, “вихователі компетентні, тому допомоги вистачає”, “допомоги достатньо, бо мають великий досвід роботи”. Це найбільш поширені відповіді респондентів першої групи. Відсоток таких пояснень складає 59%. Для іншої категорії є характерними відповіді: “так, відчуваємо, але чи повною мірою – важко сказати”, “допомагають, але чи цього досить – не знаємо”, “важко сказати”. Відсоток таких пояснень – 22%. У іншій, виділеній групі досліджуваних, часто

зустрічаються відповіді “так, але не завжди”, “так, але не достатньою мірою”, “так, але повинно бути більше”, “так, але повинен бути більш тісний взаємозв’язок”, “не достатньо, але є”, “так, але без допомоги старшого покоління цього замало”, “мало, бо існують прогалини в програмі”. Таких пояснень є 17% від загальної кількості вибірки. І остання частина батьків, які взагалі не відчувають (“ні, не відчуваємо”) складає 2% досліджуваних. У цілому 98% респондентів відчувають допомогу з боку вихователів у вихованні дитини, що є дуже позитивним результатом. У той же час більший відсоток батьків (59%) вважають її достатньою. Але значна кількість дорослих членів родини (39%) вважають, що хоча допомога й відсутня, але чи вона достатня, не знають. При цьому їх погляди розділилися: 22% опитаних вагаються, що допомоги достатньо, а 17% респондентів переконані, що її замало. Такі відповіді наводять на думку, що співпраця з родиною в наш час ще має потенціал для свого розвитку, покращення її, що в свою чергу має поліпшити суспільне виховання.

Аналіз відповідей на запитання анкети “Ким Ви працюєте?” допоможе простежити взаємозв’язок сфери професійної діяльності батьків із їх прагненням допомоги дитині в здобутті певної професії або її роду. Водночас можемо вказати і на деяку суб’єктивність в аналізі відповідей і на його необхідність, оскільки родина має вже власний досвід соціалізації, який, як правило, супроводжується позитивними і негативними моментами. І тому природним бажанням батьків буде їх прагнення вберегти дитину від помилок, які були допущені попереднім поколінням. Так, було з’ясовано, що професійна діяльність батьків характеризується великим розмаїттям. Але ця обставина не завадила виділити певні групи. Наведемо їх у порядку спадання: найбільший відсоток (22%) складають досліджувані, професії яких належать до сфери обслуговування (секретар, працівник поштового відділення, менеджер у ресторані, соціальний працівник, менеджер-консультант, продавець-консультант, таксист, адміністратор бару тощо); менший відсоток складають опитані батьки, що мають відношення до фінансової сторони економічної діяльності (18%): програміст банківської фінансової мережі, касир банку, економіст, бухгалтер банку, держслужбовець пенсійного фонду, тобто фінансові професії; однакові відсотки (по 12%) мають педагогічні (викладач, учитель, лаборант вишу, лаборант школи) і медичні (лікар, стоматолог, фармацевт, санітарка, медсестра), ці професії поділяють третє місце; далі слідує категорія респондентів, чиї професії мають відношення до дошкільних навчальних закладів (завідуюча, вихователь, кухар, медсестра, помічник вихователя, оператор з прання) і налічують 11%; окрему групу професій складають батьки, які перебувають у силових структурах (міліціонер, охоронець, військовий) і їх налічується 6%; також вартої уваги є група батьків, що в даний момент тимчасово не працюють (безробітні), таких 7% опитаних; окрему категорію осіб становлять батьки, які називаються приватними підприємцями (8%); найменший відсоток складає група досліджуваних, які мають

робітничі професії (муляр, будівельник, швачка, слюсар, газозварник, мебляр та інші) – 4%. Відразу ж наголосимо, що дуже малий відсоток робітників і саме тому в них сьогодні на рівні держави існує нагальна потреба. Також підкреслимо, що саме таке приблизне розшарування і впливатиме на ціннісні орієнтири батьків, родин на пропагування конкретної професії. На нашу думку, відповідну структуру складатимуть бажання батьків, їх бачення професії власних дітей: сферу обслуговування, фінансово-економічна діяльність, педагогічна і медична сфери, фах вихователя ДНЗ, професія силових структур і, нарешті, робітничі професії. Можемо зазначити, що робітничі професії стають великою рідкістю українського суспільства.

Цінності, до яких у родині відчувається прихильність так чи інакше починають проявлятися і в спілкуванні з дитиною. Однією із перших сфер, де це є можливим, яка професія буде кращою для сина чи доньки. Проаналізуємо отриману інформацію, яка для зручності була переведена у відсотки. Спочатку нами було звернено увагу на досліджуваних, яких умовно назвали “групою невизначеності”. Серед цієї категорії чітко простежується дві тенденції: перше стосується того, що дитина мала, а в самих інформації бракує. Батьки мотивували своє бачення проблеми так: “не визначилися”, “не замислювалися”, “але бракує інформації”, “рано говорити”, “у дитини не сформований світогляд”, “до якої професії пізніше проявляться здібності”, “не хочемо впливати на вибір дитини”. Відсоток таких респондентів становить 21%. Інша група батьків, яка прагне відмежуватися від необхідності знайомити із професіями, а натомість надати можливість дитині це робити самостійно. Вони так пояснюють своє бачення проблеми: “в свій час підтримаємо вибір дитини”, “професія, яку обере сама дитина”, “професія залежно від здібностей і можливостей дитини” та ін. Таких респондентів 25%. Але і в першому, і в другому випадку батьки обмежують ознайомлення дітей із навколишньою дійсністю і тому нами було об’єднано ці дві групи в одну із 46% часткою. Друга група батьків (34%) віддає вподобання професіям, які надають матеріальний статок: банкір, адвокат, економісти, податківці, підприємці та ін. У їх поясненнях переважна більшість – це “престиж і матеріальна незалежність”. Третя група досліджуваних (15%) надає перевагу

таким професіям для своїх дітей, як “лікар”, “педагог” і пояснюють це тим, що “вони є важливими для суспільства в цілому і для людей також”. Четверта група досліджуваних (3%) надає перевагу таким професіям як водій, залізничник, перукар, фермер, повар. Це так звані робітничі професії. П’ята група досліджуваних (2%) надають перевагу професіям військового, пожежника, пілота, космонавта. Батьки їх пояснюють, у першу чергу, мужністю і фізичною силою, які мають поєднуватися із схильностями і задатками, а основне їх призначення – допомога людству. Отже, в цілому можна сказати, що великий відсоток батьків уникає спілкування з дітьми на предмет професій (46%), друга група досліджуваних родин знайомить дітей із професіями залежно від свого бачення їх значущості для власних дітей. В основі їх бачення лежать ціннісні орієнтири, які можна розташувати так: “престиж і матеріальна незалежність”, “соціальна значущість і значущість для суспільства в цілому”, “робітничі професії”, і останнє місце займають “героїчні професії військового, пожежника, космонавта”.

Висновки. Таким чином, вивчивши цінності родин у сфері трудового виховання можемо зробити такі висновки: 1) ціннісні орієнтири сучасної родини є особистісні якості дітей – вихованість – 20%, вольові риси – 9%, людяність – 33%, працьовитість – 6%, відповідальність – 9% і чесність – 23%; 2) майже всі родини співпрацюють із дошкільними закладами, але вагомий відсоток батьків не можуть визначити, що допомога педагогів є достатньою; 3) більша половина родин знайомить дітей із професіями, виходячи із такого бачення в порядку спадання: “престиж і матеріальна незалежність”, “соціальна значущість і значущість для суспільства в цілому”, “робітничі професії”, і останнє місце займають “героїчні професії військового, пожежника, космонавта”; спостерігається певний дисбаланс між цінностями особистості і професійними цінностями, на нашу думку, це зумовлено відсутністю інтегруючого елементу – ознайомлення із робітничими професіями, які несуть у собі і красу праці, і соціальну значущість і емоційну привабливість, що зрозумілі дошкільникам. **Перспективами** подальших досліджень вважаємо вивчення ціннісних орієнтирів старших дошкільників у сфері трудового виховання, а також ціннісних орієнтирів вихователів дошкільних навчальних закладів щодо необхідності ознайомлення дітей з робітничими професіями.

Література

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку “Я у світі”/ Міністерство освіти і науки України, Академія пед. наук України ; наук. ред. та упор. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.
2. Беленька Г. Ким хочуть стати наші діти? / Ганна Беленька // Дошкільне виховання. – 2008. – № 5. – С. 5–6.
3. Беленька Г. В. Зростання дошкільника в праці / Г. Беленька. – К. : Шкільний світ, 2010. – 112 с.
4. Виховання дошкільника в праці / З. Н. Борисова, Г. В. Беленька, М. А. Машовець та ін. – 2-ге вид., стер. – К., 2002. – 112 с.
5. Дошкільна освіта в Україні: нормативно-правове регулювання / упор. Л. Гураш, Т. Вороніна. – К. : Вид. дім “Шкіл. світ”, 2006. – 120 с.
6. Калуська Л. Праця як важливий засіб ранньої соціалізації дитини / Л. Калуська // Дошкільне виховання. – 2004. – № 2. – С. 8–9.